

Sonuç

Çevre ve İklim Adaleti Çerçevesinde Yerinden Edilme: Kavramlar, Tartışmalar, Vakalar raporunun temelinde “Kapsamı ve seviyesi her geçen gün artan ekolojik tahribatla beraber yaşam alanları yok olan veya zarar gören insanlar ne yapıyor, neler yaşıyor, hangi adaletsizliklere maruz kalıyor?” sorusu yatıyor. Yaşadığımız Antroposen ya da “İnsan Çağı” adı verilen jeolojik dönemde, gezegende insanların üretim ve tüketim faaliyetlerinin hissedilmediği herhangi bir alan bulunmuyor. Dahası tüm gezegenin biyolojik, jeolojik, kimyasal ve fiziksel süreçlerinde insan faaliyetlerinin etkileri belirleyici hâle gelmiş durumda. Bununla birlikte gezegenin dokuz ana sınırı zorlanıyor, bazılarında sınır aşıldı bile. Gezegen genelinde bütün hızı ve şiddetiyle tüm canlıların yaşamını tehdit eden büyük bir ekolojik tahribat yaşanıyor. Karşı karşıya olduğumuz iklim değişikliği, hava, su ve toprağın kirlenmesi gibi insan kaynaklı ekolojik sorunların yıkıcı etkilerinin başında yaşam alanlarının bozulması ve yok olması geliyor. İnsanlar evlerini, topraklarını ve geçimliklerini kaybediyor; yaşadıkları yerler yaşanamaz hâle geliyor. Diğer bir deyişle, dünya genelinde artan sayıda insan, geniş tanımıyla yaşam alanlarının yaşaması zor ya da yaşanamaz hâle gelmesi ve buralardan fiziksel, ekonomik ve sosyal bakımdan zorla koparılma anlamına gelen yerinden edilme durumuna maruz kalıyor. Ekolojik tahribat ekonomik, sosyal, siyasi, demografik ve çevresel etkenlerle birleşerek yerinden edilmelere kaynaklık ediyor. Yerinden edilmelerin karşılığında birey ve toplulukların hareketlilikleri (ve hareketsizlikleri) ortaya çıkıyor. Diğer yandan, yerinden edilme riskine toplumsal güç ilişkilerinde eşitsiz konumda olan, farklı adaletsizliklerle karşı karşıya kalan gruplar daha fazla maruz kalıyor. Dolayısıyla ekolojik tahribat-yerinden edilme-hareketlilik arasındaki ilişki ve doğurduğu sonuçlar doğrudan çevre ve iklim adaleti meselesi olarak karşımıza çıkıyor.

Ekolojik tahribat ile yerinden edilme arasındaki ilişkiyi iki ana hat üzerinden düşünmek mümkün. Birinci hattı iklim değişikliği ile ilintili yerinden edilme süreçleri oluşturuyor. İnsan kaynaklı iklim değişikliğine bağlı seller, kuraklık, aşırı hava olayları, aşırı sıcaklar gibi olayların kapsamı, şiddeti ve sıklığı giderek artıyor. Bunun yıkıcı etkilerinin başında yaşam alanlarının bozulması, kaybolması geliyor. Bununla beraber, geçimlik faaliyetleri iklim olayları nedeniyle sekteye uğruyor, geçim kaynakları yok oluyor, su

İklim göçünün Küresel Kuzey’de kaynaklar üzerinde baskı kuracağı, çatışmalara yol açacağı ve istikrarsızlık yaratacağı iddia ediliyor. Panik ve korkuya neden olan “felaket tellalı” bu söylemler, ana hedefi sınırların korunmasından oluşan güvenlikçi politikalara ve kavrayışlara zemin oluşturuyor.

ve gıda gibi temel gereksinimler tükeniyor. Özetle, iklim olaylarına bağlı olarak yaşam zorlaşıyor. Bu duruma iklim olaylarının etkilerine daha açık kıyılar, kurak bölgeler gibi yerlerde, Küresel Güney’in büyük bir bölümünde olduğu gibi mevcut adaletsizliklerin daha yaygın, derin ve iklim olaylarının hasarlarını onarma kapasitesinin düşük olduğu yerlerde daha yoğun olarak maruz kalınıyor. Anaakım medya, STK’lar, siyaset ve akademi genelde konuyu ele alırken iklim değişikliği ve göç arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi olduğunu varsayıyor. Uzun bir dönem boyunca popüler olan bu yaklaşıma göre dünya “iklim göçü” adı verilen ve sorun olarak tarif edilen bir olguyla karşı karşıya.

İklim göçüne dair öngörüler Küresel Güney’de iklim değişikliğinin yıkıcı etkileri karşısında çaresiz kalan, sayıları yakın bir gelecekte yüz milyonları bulacak insanın Küresel Kuzey’e doğru uzun mesafeli ve kalıcı göç edeceği yönünde. Göç, iklim değişikliği gibi büyük bir felaketin eşliğinde gelen başka bir felaket olarak görülmekte. Zira, iklim göçünün Küresel Kuzey’de kaynaklar üzerinde baskı kuracağı, çatışmalara yol açacağı ve istikrarsızlık yaratacağı iddia ediliyor. Panik ve korkuya neden olan “felaket tellalı” bu söylemler, ana hedefi sınırların korunmasından oluşan güvenlikçi politikalara ve kavrayışlara zemin oluşturuyor. Böylelikle idari ve siyasi bakımdan iklim değişikliğini ve olumsuz etkilerini durduracak çözümleri üretmek bir yana, adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri artıracak, derinleştirecek bir dizi uygulamaya kapı açıyor. Oysa “iklim göçü” savı ve bunun üzerine inşa edilen güvenlikçi söylemler ampirik dayanaktan yoksun. Sayısız gün geçtikçe artan alternatif görüş ve çalışmalar, iklim değişikliği ile hareketlilik arasında nedenleri ve etkileri bakımından çokyönlü ve karmaşık bir ilişkinin varlığını ortaya koyuyor. Bu çalışmalar, iklim göçü adı altında tarif edilen Küresel Kuzey’e doğru kalıcı uluslararası göçün sonuçlardan sadece biri olabileceğini ve genellikle de iklim hareketliliğinin bu şekilde gelişmediğini gösteriyor. İklim değişikliği ve hareketlilik arasındaki ilişkinin sahadaki bulgulara dayanılarak gözlemlenen temel özellikleri şöyle:

- İklim değışikliği, hareketliliğe neden olan etkenlerden sadece biri. İklim (ve genel olarak ekoloji) olaylarının insanların hareketliliği üzerindeki etkileri sosyal, ekonomik ve siyasal bir dizi etken ile birleşerek ve bu etkenlerin etkilerini güçlendirerek ortaya çıkıyor. Diğer bir deyişle, iklim hareketliliği çoketkenli bir olgu.
- İklim hareketliliği farklı süreler boyunca gerçekleşebilir. Yani kalıcı iklim göçü olasılıklardan sadece biri olmakla beraber saha bulguları iklim değışikliğinin çoğunlukla bu şekilde gerçekleşmediğine işaret ediyor. İklim hareketliliği çoğunlukla kısa süreli/geçici, döngüsel ve mevsimsel olarak gerçekleşiyor.
- İklim hareketliliği uzun mesafeli ve uluslararası olmak yerine ağırlıklı olarak ülke sınırları içinde veya komşu ülkeler arasında, aynı bölgede ve yakın yerlere doğru gerçekleşiyor.
- İklim değışikliğine bağlı çevresel değışimler hareketlilik kadar (istemli veya istemsiz) hareketsizlik de üretiyor. Burada ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel faktörlere bağlı gelişen ihtiyaçlar, isteklilik ve (finansal kaynaklardan sosyal ağlara kadar farklı unsurlardan oluşan) kapasiteler belirleyici oluyor.
- İklim hareketliliğinin uyum sağlama ve kırılğanlığı azaltma gibi olumlu sonuçları bulunuyor. Bu faydaların bazıları iklim risklerine maruziyetin azaltılması, geçimlik ve gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve artırılması, farklı yerler arasında bilgi, deneyim ve teknoloji paylaşımının sağlanması olarak sıralanıyor.
- Hareketlilik birey ve toplulukların bilinçli ve istekli olarak kullandıkları bir uyum stratejisi olabiliyor.

Ekolojik tahribat ve yerinden edilme ilişkisinin ele alındığı ikinci hattı ise kalkınma (projeleri) kaynaklı yerinden edilmeler oluşturuyor. Baraj, maden, ulaşım projeleri gibi mega kalkınma projeleri hâkim konumdaki büyüme ve buna bağlı kalkınma anlayışlarının hem taşıyıcısı hem de göstergesi durumunda. Bu projeler tüm üretim faaliyetleri için gerekli enerji, hammadde ve temel hizmetleri sağlarken aynı anda ekonomik fayda ve kâr elde eden işletmeler. Bu projeler “ulusal çıkarlar”ın, “gelişmişliğin” sembolleri olarak da gösteriliyor. Diğer yandan kalkınma projeleri, yol açtıkları ekolojik tahribatla beraber büyük çaplı yerinden edilmelerin de kaynağı durumunda.

Kalkınma kaynaklı yerinden edilmeler iki ana yolla gerçekleşiyor: Birincisi, projelerin yapıldığı ve işletildiği alanlardaki yerleşim alanları, tarım arazileri ve müşterek alanlar yerel halkın elinden çeşitli yöntemlerle alınıyor ve insan toplulukları fiziksel olarak yerlerinden ediliyor. İkincisi, bu projeler buldukları bölgelerde meydana getirdiği geniş çaplı

Yerinden edilenlerin büyük çoğunluğu yoksullar, kadınlar, çocuklar, yerli halklar, etnik ve dini azınlıklar gibi farklı gruplardan oluşuyor. Bu gruplar yoksulluk, eşitsizlik, ayrımcılık, dışlanma gibi sosyal, ekonomik ve siyasi alandaki birçok adaletsizliği halihazırda bir arada yaşıyor.

ormansızlaşma, kirlilik, su varlığının azalması, topografya değişimi gibi bir dizi ekolojik tahribatla ekosistemleri bozuyor, yaşamın devam ettirilebilmesi için gerekli şartları kötüleştirerek ortadan kaldırıyor. Sonuçta, geniş bölgelerde insanlar sağlıklarını ve geçimliklerini kaybediyor, sosyal ve ekonomik olarak yerinden ediliyor. Özetle, kalkınma kaynaklı yerinde edilme sürecinde kendi başlarının çaresine bakmaları beklenen ve birçok hakkı çığnayan yerel halk, barınma yerlerini, topraklarını, üretim araçlarını, geçim kaynaklarını, müşterek alanlara erişimlerini ve kültürel varlıklarını kaybediyor.

İçeriği kısaca özetlenen bu iki hattın kesiştiği nokta, her ikisinin de yaslandığı ve tekrardan ürettiği çevre ve iklim adaletsizlikleri. Dünya genelinde sayısız örnekte görüldüğü üzere yerinden edilenlerin büyük çoğunluğu yoksullar, kadınlar, çocuklar, yerli halklar, etnik ve dini azınlıklar gibi farklı gruplardan oluşuyor. Bu gruplar yoksulluk, eşitsizlik, ayrımcılık, dışlanma gibi sosyal, ekonomik ve siyasi alandaki birçok adaletsizliği halihazırda bir arada yaşıyor. Toplumsal güç ilişkilerinde eşitsiz ve dezavantajlı konumdaki bu grupların iklim değişikliği ve ekolojik tahribatın oluşumundaki payları oldukça az. Bununla beraber iklim değişikliğine ve ekolojik tahribata neden olan faaliyetlerin faydalarından en az düzeyde yararlanırlarken devlet ve şirketlerin dışsallaştırdıkları sosyal, ekonomik ve ekolojik maliyetlerin de büyük çoğunluğunu üstlenmek zorunda kalıyorlar. Yaşam alanlarının ellerinden alınması veya tahrip edilmesiyle beraber barınma, sağlıklı yaşam ve geçimlik olanaklarını kaybediyorlar. Bu durum yoksulluğun, eşitsizliğin ve dışlanmanın yayılması ve derinleşmesiyle sonuçlanıyor.

Yerinden edilmelerin çeşitli gruplar üzerindeki olumsuz etkilerini engellemeye yönelik bazı girişimlerden söz etmek mümkün. Uluslararası düzeyde çeşitli anlaşmalar ve oluşumlar yoluyla iklim olaylarının etkisiyle evlerini, topraklarını, yaşam alanlarını kaybedenlerin haklarını korumaya yönelik çeşitli mekanizmaların oluşturulma çabaları, henüz hukuki bir karşılığa ulaşmamış “iklim mültecisi” kavramının uluslararası

düzyeyde tanımlanması ve tanınmasına yönelik girişimler bunların bazıları. Kalkınma projeleri kaynaklı yerinden edilmelerle ilgili olarak da uluslararası örgütlerin uygulamaya çalıştığı bazı standartlar ve kurallar bulunuyor. Ancak bu çaba ve girişimlerin etkili sonuçlar ürettiğini söylemek güç. Zira bağlayıcılığı olmayan uluslararası anlaşmaları, “ulusal çıkarları” ileri süren ve öncelik olarak kabul eden ulus-devletlerin uygulamaması sorunların başında geliyor. Bunun da ötesinde bu çaba ve girişimler çoğunlukla hukuki ve idari alandaki bazı reformlar, düzenlemeler ve teknokratik çözüm arayışlarından ibaret kalıyor. Oysa, yerinden edilmeleri ve sonucunda gelişen hareketliliği/hareketsizliği makro, mezo ve mikro faktörler belirliyor.

Makro faktörler küresel kapitalizm, ulus-devlet modeli, erkek egemenliği gibi ekonomik, siyasal ve sosyal yapılardan oluşuyor. Bu yapıların tarihsel ve yerel dinamik ve özelliklerle birleşmesi ulusal ve yerel düzeyde farklılaşmalarını sağlıyor; ortaya makro yapıların ulusal ve yerel bağlama göre değişiklikler gösteren özgün tezahürleri çıkıyor. Mikro düzeydeki bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sınıf pozisyonu gibi özellikleri de makro düzeydeki ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarla doğrudan ilgili ve toplumsal alandaki güç dağılımı eşitsizlikleri ile birleşerek şekilleniyor. Orta (mezo) düzeydeki kurumsal ve hukuki düzenlemeler, yönetmelikler, standartlar, kurallar benzer biçimde makro ve mikro düzeydeki faktörlerden bağımsız değil. İç içe geçmiş ve birbirini etkileyen farklı düzeylerdeki etkenleri yok sayan, varolan sistemde bazı düzeltmeleri ve reformları hedefleyen hukuki ve idari düzenleme girişimleri üzerinden çözüm arayışları da etkisiz ve yetersiz kalıyor.

Dünya genelinde iklim değişikliği ve ekolojik tahribat ile ilintili olarak gerçekleşen yerinden edilmelerin bazı ortak dinamik ve özellikleri olsa da, buldukları bağlamın içerdiği farklılıkların etkisi her bir yerinden edilmeyi aynı zamanda özgün kılıyor. Yerinden edilenlerin maruz kaldığı hak ihlalleri ve adaletsizlikleri gidermeye yönelik kayıp ve hasar mekanizmalarının, yeniden yerleştirme programları gibi araçların da hem ortak özellikleri hem de özgünlükleri hesaba katılarak tasarlanması ve uygulamaya konulması gerekiyor. Kısaca, genellemelere ve varsayımlara dayalı, merkezi olarak oluşturulmuş, tepeden dayatılan uygulama ve politikalar çözüm üretmiyor.

Yukarıda saydığımız tüm bu nedenlerle yerinden edilmelere dair çözümlerin çevre ve iklim adaletini temel alan kapsamlı, dinamik ve bütüncül bir sürece bağlı olarak aranmasına ve geliştirilmesine ihtiyaç duyuluyor. Çokaktörlü, çokölçekli ve çokboyutlu

bu sürecin her aşamasının çevre ve iklim adaletinin ana boyutları olan tanınma, bölüşüm ve katılıma göre şekillendirilmesi gerekli. Başta yerel halklar/topluluklar olmak üzere sivil toplumun, akademinin ve siyasi aktörlerin araştırma, yerel(-ötesi) dayanışma ağları, müzakere ve karar alma süreçlerinde alması gereken roller ve bu ana alanları çevre ve iklim adaletine uygun hâle getirmek için yapılabileceklerin bir kısmı şöyle:

ARAŞTIRMA

Öncelikli olarak ekolojik tahribat ve iklim değişikliği arasındaki çoketkenli ve karmaşık ilişkiyi anlamak için saha araştırmalarının önemi büyük.¹ Saha araştırmalarında da uzun dönemli verilerin toplanması önem arz ediyor. Böylelikle ekolojik faktörlerin bir bölgedeki hareketlilikler üzerindeki etkisini belirlemek mümkün olabilir. Zamansal karşılaştırmaların yanı sıra, uzun dönemleri kapsayan verilerin farklı yerlerde toplanması mekâna göre karşılaştırmalı analizler yapmanın da önünü açabilir. Bunun dışında, araştırmalarda yereldeki bilgilerin kullanılması meselenin farklı boyutlarının yerel dinamiklerin kendi özgünlükleri içerisinde görülebilmesini sağlayabilir.

Hareketlilik/göç siyaset, sivil toplum, medya ve akademi tarafından ele alındığında odak genellikle hareketliliğin/göçün çıkış noktasındaki durum ve nedenler üzerinde oluyor. Varış noktaları ise genel olarak oluşacağı varsayılan sonuçlara bağlı olarak etkiler üzerinden çalışmalara katılıyor. Oysa göç zamanda ve mekânda devamlılık gösteren, içerisinde dönüşümlerin ve kesintilerin olduğu bir süreç. Ayrıca hareketlilik/göç çıkış ve varış arasında belirli bir zaman diliminde bitmeyen bir süreç. Göç edenlerin geldikleri yerle bağlantıları çoğunlukla sürüyor, vardıkları yerde yeni sosyal ilişki ve ağlara giriyorlar. Böylelikle finansal kaynakların, bilginin, teknolojinin, deneyimlerin sürekli dolaşımında olduğu ağlar bütününden söz etmek mümkün. Ayrıca varış noktalarındaki şartlar, dinamikler, uygulamalar, politikalar gibi farklı unsurlar birçok bakımdan hareketlilik/göç ile ilgili zamana yayılmış adaletsizlik ve sorunların belirleyicisi oluyor. Bu nedenlerle hem araştırmalarda hem de farklı politika ve programların oluşturulması ve uygulanması sırasında, hareketliliğin zamana ve mekâna yayılmış dinamik bir süreç olma hâlini göz önüne alan bütünlükçü bir yaklaşım gerekiyor.

Yerinden edilmeler ve sonucunda gelişen hareketliliğin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, hukuki ve diğer birçok alanda nedenleri ve etkileri bulunuyor. Yerinden edilmelerle beraber meydana gelen geçimlik ve gelir kayıpları, yoksullaşma, refah kaybı,

ayrımcılık, kültürel varlığı devam ettirememesi, ev ve toprak kaybı, çevre, sağlık, gıdaya erişim gibi birçok ihlaller ile farklı alanlardaki bir dizi olumsuz durum birbirinden bağımsız değil. Aksine aralarında kuvvetli bir ilişki bulunuyor, birbirlerini tetikliyor ya da birleşerek adaletsizliklerin kapsamını ve yoğunluğunu artırıyor. Bu kesişimsellik durumunun etraflı biçimde araştırılması ve anlaşılabilmesi disiplinlerarası bir yaklaşım ile mümkün.

YEREL(-ÖTESİ) DAYANIŞMA AĞLARI

Dünya genelinde barajlara, madenlere, ulaştırma projelerine ve diğer mega projelere karşı evlerini, topraklarını ve müşterek alanlarını koruyan yerel mücadeleler bulunuyor. Türkiye’de de olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde yerel topluluklar kalkınma projeleri kaynaklı ekolojik tahribata ve yerinden edilmelere karşı hukuki başvurularının yanı sıra farklı protesto biçimleriyle direniyor. Bir dizi hakkın savunulduğu bu çevre adaleti hareketleri aynı zamanda uluslararası düzeyde de varlık gösterebiliyor; seslerini duyurarak dünya kamuoyunun desteğini almaya, projelerin finansal kaynaklarını durdurmaya çalışıyorlar. Öte yandan kampanyalarla ilerleyen bu uluslararası girişimler belirli bir süre varlığını koruyabiliyor. Diğer bir deyişle, yerel çevre adaleti hareketlerinin aralarında sürekli bağların oluştuğunu söylemek güç. Oysa, yerel mücadelelerin STK’lar, akademi gibi diğer aktörlerin de katılımıyla kurduğu yerel ötesi bağlar ve bunların tümünü kapsayacak bölgesel ve küresel dayanışma ve savunuculuk ağları kritik önemde. Zira 1980-2000 arasında dünya genelinde büyük baraj yapımının %75 gibi büyük oranda azalmasında ulus-ötesi savunuculuk ağlarının yerel mücadelelerle yaptığı işbirliğinin etkisinin olduğunun altı çizilmekte.² Bunun da ötesinde, kalıcı ve düzenli yerel-ötesi ağlar sayesinde yerinden edilme riskine maruz kalan yerel gruplar ve yerel mücadeleler kendi aralarında kalıcı ilişkiler kurabilir. Böylelikle karşılıklı bilgi, fikir ve deneyim aktarımlarını düzenli biçimde sürdürebilirler. Bunun bir etkisi yerel toplulukların ve grupların karşılıklı anlama (*mutual understanding*) ve anlamlandırma yoluyla siyasi özne olarak güçlenmelerine katkı sağlanması olacaktır. Böylece durumlarının ve hareketlerinin diğerleriyle ortak taraflarını keşfederken diğerlerinden farklı kılan özgün yönlerini de görebilecekler. Mücadele deneyimlerinin aktarılması ve birbirine destek verme gibi hareketlerini güçlendirecek birçok olanaklara kavuşabileceklerdir. Bölgesel ve küresel düzeylerde ağlara dönüşen yerel ötesi bağların kurulmasında sivil toplum, bu zemini yerel aktörlerin de katılımıyla oluşturmak, hareketlerin karşılaşmalarının önünü açmak, sürecin koordinasyonunu ve kolaylaştırıcılığını sağlamak gibi önemli roller üstlenebilir.

MÜZAKERE

Çözümü uluslararası ölçekte arayıp, tasarlayıp sonrasında da bunların yukarıdan aşağı ulusal ölçüğe doğru uygulanmasını öngören mevcut yönetim modeli, yerinden edilmelerin neden olduğu çevre adaletsizliklerinin önüne geçemiyor. Bunun yerine aşağıdan yukarı doğru şekillenen birçok ölçekli/merkezli, çokaktörlü ve dinamik bir yönetim modeli düşünmek mümkün. Bu modelin temelinde birden fazla ölçekte (yerel-ulusal-bölgesel-küresel) eşzamanlı ve birbiriyle bağlantılı işleyen müzakere süreçlerinden ve bu süreçlere başta çevre ve iklim adaletsizliklerine maruz kalan yerel topluluklar üzere STK'lardan ve akademiden farklı siyasi aktörlere ve yetkililere kadar bir dizi aktörün dahil edilmesi yatıyor.

Ekolojik tahribat, yerinden edilme ve hareketlilik üzerine düşünüp çözüm/politika ararken bu üç olgu arasındaki temel bazı özellikleri yetkililerin, STK'ların ve diğer aktörlerin her daim göz önünde bulundurması gerekiyor: İlk olarak, hareketlilik olgusu bir sorun teşkil etmez; aksine çevresel değişimlere karşı uyum göstermek için kullanılan bir stratejidir. Bu nedenle çözüm arayışları, hareketliliği önlemek yerine sorunların kökenindeki ekonomik, sosyal ve siyasi adaletsizliklere odaklanmalı. Hareketliliği çözümün/politikaların parçası olan bir araç olarak düşünmek mümkün. Tıpkı iklim uyum eylemi olarak toprakları ve yaşam alanları tamamen kaybolmak üzere olan yerel toplulukların planlı iskânında (*planned relocation*) olduğu gibi. Ancak burada da sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi faktörleri hesaba katmamak ve sürecin tümüne aktörlerin kendisini dahil etmemek adaletsizliklerin giderildiği sonuçlar üretmiyor.

İkincisi, yerinden edilmeler enerjiden ekonomiye kadar farklı alanlardaki birçok politikayı ilgilendiren ve bütüncül olarak ele alınması gereken bir mesele. Bu da tüm politika alanlarında -iklim değişikliğinde olduğu gibi- yerinden edilmeler meselesine yer açılmasını gerektiriyor. Diğer bir deyişle tıpkı iklim değişikliğinde olduğu gibi yerinden edilmelerin de tüm politika alanlarının ortak kesenlerinden biri hâline getirilmesi ihtiyacı bulunuyor.

Üçüncüsü, zamansal ve mekânsal farklılıklar gözardı edilerek standart bir şekilde tüm yerinden edilme durumlarına uygulanabilecek çözümler bulunmuyor. Zira bu rapor boyunca da vurgulandığı üzere her bir yerinden edilme, diğerleriyle küresel düzeyde ortak özellikler içerse de yerel, tarihsel şart ve dinamiklere bağlı olarak özgünlükler

de barındırıyor. Bu nedenle çözümlerin farklı şartları göz önüne alan bir esnekliği ve zaman içerisindeki değişimlere ayak uydurabilecek bir dinamizmi olmalı. Bunun yanı sıra aynı mekândaki toplulukların yerinden edilme süreçlerinden aynı ölçüde ve biçimde etkilenmediği de dikkate alınmalı. Birden fazla adaletsizliğe aynı anda maruz kalma durumu olarak tarif edilebilecek kesişimsellik nedeniyle dezavantajlı grupların içerisinde kaynak ve hizmetlere erişimi daha kısıtlı, daha az tanınan ve daha az söz sahibi olan alt-gruplar ve bireyler bulunuyor. Çevre ve iklim adaletinin tam olarak sağlanabilmesi için kesişimsellik üzerinden şekillenen grup içi eşitsizlik ve adaletsizliklerin çözümlerde göz önünde bulundurulması önemli. Özetle, her kalıba uyacağı düşünülen (*one-size-fits-all*) çözümler yerine mekâna ve kesişimselliklere (*intersectionalities*) göre şekillenebilen, zaman içerisinde şartlarda ve dinamiklerde meydana gelen değişimlere cevap verebilen çözümlerin bulunması gerekli.

KARAR ALMA

Karar alma süreçlerinin kapsayıcı ve katılımcı biçimde yürütülmesi çevre ve iklim adaletinin sağlanabilmesi için gerekli temel prensiplerin başında geliyor. Ancak bu, yerinden edilme süreçlerinde en az yerine getirilen prensiplerden biri. Raporu derinlemesine incelenen Türkiye, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Uganda-Tanzanya vakaları, yasa, yönetmelik ve anlaşmalarda yer alsa da, katılım süreçlerinin işletilmediğini ya da eksik ve göstermelik olarak işletildiğini gözler önüne seriyor. Yasal olarak zorunlu kılınan katılım mekanizmaları da ağırlıklı olarak yerinden edilenlerin kararlara katılımı yerine projeler hakkında bilgilendirilmelerinden ibaret. Hindistan gibi köy meclislerine karar verme yetkisi tanınan yerler bulunsun da bu mekanizmanın düzenli ve etkin biçimde işletildiği söylenemez. Birçok örnekte devlet ve şirketlerin bu katılımcı karar alma mekanizma ve süreçlerinin etkinliğini azaltacak uygulamaları bulunuyor. Toplantıların yer ve zamanının yerel halkın erişimini zorlaştıracak şekilde seçilmesi, toplantı bilgilerinin yerel halk ile paylaşılmaması, teknik detayların anlaşılacak biçimde sunulması bu uygulamalardan bazıları. Burada bu mekanizmaların işletilmesi kadar bu mekanizmaların ve süreçlerin iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve kapsamının artırılması gibi zorlu bir iş bulunuyor. Öncelikli olarak katılım, kalkınma projelerinin, iklim uyum ve azaltım eylemlerinin uygulanması ile sınırlı kalmamalı. Bu eylem ve politikaların oluşturulması ve hazırlığındaki karar alma süreçlerine etki altında olan veya etkilenecek toplulukların doğrudan katılımı gerekiyor. Örneğin bir baraj veya kömür madeninin planlama aşamasından itibaren katılıma açık kılınması, yerel halkın da bu projelerin

kendi bölgelerinde yapılıp yapılmaması kararını alabilmesi gerekiyor. Bununla birlikte projelerin, politika yapım süreçlerinin tüm aşamalarını herkesin doğrudan katılımına açık hâle getirmek oldukça güç ve aşamalar hâlinde ulaşılabilecek bir hedef. Burada varolan mekanizmaların işletilmesini takip etmek, bu mekanizmalarda tüm grupların tanınma adaleti sağlanacak biçimde yer almasını sağlamak ve kadınlar gibi birden fazla adaletsizliğe bir arada maruz kalanların söz söyleme ve üretme olanaklarını garanti altına almak atılacak ilk adımlar olabilir. Bunun yanı sıra doğrudan demokrasinin işleyişine dair yine katılımcı biçimde oluşturulmuş ve ortak mutabakat sağlanmış kurallara ve anlayışlara ihtiyaç bulunuyor.

Özetle, yerinden edilme konusuna dair çevre ve iklim adaletini sağlayabilecek çözüm ve politikaların üretilmesi birden fazla ölçekte ve merkezde yürüyen, çokaktörlü, kapsayıcı, katılımcı, bütüncül, esnek ve dinamik müzakereler ve karar alma süreçleriyle mümkün. Bu süreçlerin her aşamasının tanınma adaletine yönelik “kim/kimin için?”, bölüşüm adaletine yönelik “ne?” ve katılım adaletine yönelik “nasıl?” sorularına göre şekillenmesi gerekiyor. Aşağıdan yukarıya doğru gelişen, tek merkezli olmayan katılımcı süreçlerde ekolojik tahribat ve yerinden edilmelerin neden olduğu adaletsizliklere maruz kalanların karşılaşmalarının (*encounters*) kendi içerisinde dönüştürücü bir gücünün olduğunu unutmamak gerekir. Bu karşılaşmalar, yerinden edilmelerin, çevre ve iklim adaletsizliğinin kökenindeki sosyal, ekonomik ve siyasi eşitsizlik ve adaletsizlikleri konuşmanın, “büyüme” ve “kalkınma” paradigmasını sorgulamanın ve bunlara yönelik müştereklerden kontrollü küçülmeye (*degrowth*) kadar alternatifleri oluşturmanın en önemli zeminlerinden biri olabilir.

SONUÇ

1- Araştırma başlığında iklim hareketliliği konusunda önde gelen uzmanların kaleme aldığı, konuyla ilgili akademik bir manifesto olarak nitelendirilebilecek çalışmadan yararlanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Boas, I., Farbotko, C., Adams, H., Sterly, H., Bush, S., van der Geest, K., Wiegel, H., Ashraf, H., Baldwin, A., Bettini, G., Blondin, S., de Bruijn, M., Durand-Delacre, D., Fröhlich, C., Gioli, G., Guaita, L., Hut, E., Jarawura, F. X., Lamers, M., Lietaer, S., Nash, S. L., Piguët, E., Rothe, D., Sakdapolrak, P., Smith, L., Furlong, B. T., Turhan, E., Warner, J., Zickgraf, C., Black, R. ve Hulme, M. (2019). Climate migration myths. *Nature Climate Change* (9): 898-903.

2- Khagram, S. (2004). *Dams and development. Transnational struggles for water and power*. Cornell University Press.